

begrip

*MOHAMMED
EN DE CHRISTENEN
VAN NAJRAN*

JAARGANG 18 (1992) - NUMMER 111

MOSLIMS   CHRISTENEN

begrip

Een tijdschrift, dat vanuit de RK-Kerk, de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde kerken in Nederland streeft naar het kweken van onderling begrip tussen Moslims en Christenen en gelovigen van beide godsdiensten oproept tot ontmoeting, met respect en behoud van eigen identiteit.

BUREAUS VOOR DE ONTMOETING MET MOSLIMS

R. K. Kerk: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum,
Luybenstraat 17, 5211 BR s-Hertogenbosch tel. 073 - 145159
Ned. Herv. Kerk: Drs. G. Speelman, 'Kerken Wereld'
Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241
Gereformeerde kerken: Drs J. Slomp, Dienstencentrum
Postbus 203; 3830 AE Leusden. Tel. 033 - 960360/960320

REDACTIE:

M. van den Boom
P. Goedendorp
H. Hurkens
L. van Oers (contactpersoon RK)
T. Poort-de Groen (contact uitgever)
J. Slomp (contactpersoon GKN)
G. Speelman (contactpersoon NHK)
K. Steenbrink (eindredacteur)

Uitgever/ Redactie en administratie:
'Cura Migratorum'
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
Fax 073 - 145159

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:

f25,- / 450 Bfrs per jaar (5 nummers)
Losse nummers: f6,50 / 120 Bfrs
Giro 4300211 t.n.v. Begrip/Cura Migratorum
België: Kredietbank 435-0258581-69
tnv Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk.

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

MOHAMMED EN DE CHRISTENEN VAN NAJRAN

De ontmoeting van de profeet Mohammed met de christenen uit Najran heeft grote consequenties gehad voor de verhouding tussen moslims en christenen in de daarop volgende eeuwen, alsmede voor de huidige dialoog. Over die ontmoeting en de consequenties daarvan werd gesproken, naar aanleiding van een lezing, tijdens het eerste "International Congress on Seerat" in Pakistan. Speciaal voor "Begrip" vertaalde Jan Slomp de Engelse vertaling van deze boeiende lezing.

Karel Steenbrink schrijft, vanuit Canada, in het leerhuis over moslims en christenen als mensen die geroepen zijn tot het "licht".

Dit nummer sluit de 18-de jaargang van ons tijdschrift af. Het doet de redactie plezier dat de belangstelling voor Begrip ook dit jaar weer toenam. Bij de redactie komen regelmatig reacties van lezers binnen. Ook in het nieuwe jaar zijn Uw opmerkingen en suggesties van harte welkom. Berry van Oers (eindred.wnd.)

Inhoudsopgave Begrip no. 111, december 1992

Licht (Karel Steenbrink)	2
De ontmoeting van de profeet Mohammed met de christenen uit Najran en de huidige dialoog tussen moslims en christenen (J.S.Strating/Jan Slomp)	4
Moslims in Europa	15
Boeken	22
Cursussen en ontmoetingen	26

LICHT

Jezus, de profeet uit Nazareth, heeft in de evangeliën en de overige geschriften een mooie litanie van eretiteln gekregen. Om er enkele te noemen: Mensenzoon, Leraar, Woord van God, Messias, Redder. De apostolische geloofsbelijdenis (uit de 2e eeuw) spreekt nog van: "Ik geloof in Jezus Messias, Zijn enige Zoon, Onze Heer." Daar voegt de belijdenis van Nicea in de vierde eeuw nog wat aan toe: "God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God." Jezus als licht, brenger van het eeuwige licht. De titel steunt op gegevens uit de evangeliën: Simeon 'profeteerde' al van het kleine kind bij zijn opdracht in de tempel: *Een licht dat straalt over de heidenen* (Lukas 2,32) en het eerste hoofdstuk van het Joannesevangelie spreekt ook al van *Het Woord was de bron van het Leven en dit Leven bracht Licht aan de mensheid* (Joh. 1,4). Pas in de vierde eeuw, bij de definitieve overgang van de zonnecultus van het laat-Romeinse rijk naar het christendom, toen ook het kerstfeest werd vastgesteld op de zonnewende van de midwinter, kwam de plechtige verklaring over "Licht uit Licht, ware God uit de ware God."

Ook in de islamitische wereld zijn er al oude verhalen, die de profeet uit Mekka in verband brengen met het licht. Er is allereerst al dat roerende verhaal over Mohammeds vader, de knappe jongeman Abdullah, die zo geliefd was bij de meisjes, dat die zich aan hem opdrongen en hij moeite had ze van zich af te houden. Na zijn huwelijk met Aminah hield die vrouwelijke belangstelling ineens op. Abdullah, wellicht toch een beetje in zijn 'mannelijke trots' geraakt, verbaasde zich

daarover en vroeg het een kennis. Deze zei: 'Voordat je met Aminah trouwde was er een gloed om je heen, een prachtige straling. Die is nu weg.' Het *licht van het profetschap* was op bijna lijfelijke wijze overgedragen op zijn echtgenote, die in verwachting was geraakt. Ook al verwijzen veel moderne moslims dit verhaal nu naar het rijk der fabeltjes, het geeft ons een aanwijzing, hoe sterk en universeel dat symbool van het licht is.

De Arabieren en met hen de meerderheid van de moslims hebben altijd geweigerd om Mohammed af te beelden. De Sjiïtische Iraniërs en ook een aantal Turkse kunstenaars hebben dat wel gedaan, maar dan toch met steeds een sluier over Mohammeds gezicht getekend en een stralenkrans rondom heel zijn persoon. Rondom dat 'Licht van Mohammed' is zelfs een heel aparte mystieke stroming ontstaan. De grote meester Suhrawardi (gest. 1243) heeft in Iran elementen van de leer van Zoroaster en Plotinus in verbinding gebracht met de leer van de islam en God vooral gezien als de bron van alle licht. Vandaaruit zou dan beetje bij beetje licht in de duisternis zijn gegaan. Via het 'tussenstation' van het Licht van Mohammed zou dan zo in de ziel van iedere mens een vonk van dat eeuwige licht zijn gekomen. Doel van het leven is niet anders dan het koesteren van die vonk om alle belemmeringen van de duisternis te verwijderen en zo tot een eeuwige vereniging met het oorspronkelijke licht te komen.

Zulke bespiegelingen, die ook in de kringen van New Age nog wel eens worden aangehaald, zijn eigenlijk al ver van de

eigenlijke tekst en bedoeling van de Koran, al zijn ze daar zeker niet mee in tegenspraak. Vrome moslims wijzen daarvoor graag op het *Lichtvers*, vers 35 van de 24e Soera die ook hiernaar *Soerat An-Noer*, de Soerat van het Licht is genoemd:

God is het licht van de hemelen en de aarde.

Zijn licht lijkt bijvoorbeeld op een nis met een lamp erin.

De lamp staat in een glas.

Het glas is zo schitterend als een stralende ster.

Zij brandt op olie van een gezegende boom,

een olijfboom, geen oostelijke en geen westelijke,

waarvan de olie bijna uit zichzelf licht geeft,

ook al heeft geen vuur haar aangeraakt; licht boven licht;

God leidt tot Zijn licht wie Hij wil.

God geeft vergelijkingen voor de mensen en

God is alwetend.

In deze prachtige parabel van het licht wordt, volgens veel commentatoren een treffend beeld uit Mohammeds vroege leven opgeroepen, namelijk toen hij als jonge man, reizend met zijn karavaan door Syrië een christelijk klooster bezocht en daarin de godslamp zag, teken van de Heilige Aanwezigheid. Wat straalt er: de pit zelf, de olie, het glas? Voor menselijke ogen lijkt het allemaal gelijk en met elkaar verbonden. Dit wordt dan nog versterkt door de geheiligde afkomst van de olie, van een boom, speciaal voor dit gebruik gekweekt en verzorgd? Licht weerkaatst in die olie op zo'n manier, dat de olie niet eens een brandende pit nodig schijnt te hebben.

De twee volgende verzen noemen geen christenen met name, maar suggereren wel de eerbied van Syrische (of Abessijn-

se?) kloosters:

In huizen waarvan God heeft toegestemd

dat zij werden opgericht

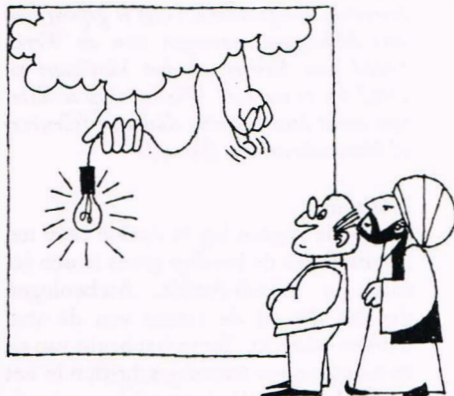
en waarin Zijn Naam wordt vermeld.

Hem prijzen daarin in de morgenstond en in de avond

mannen, die niet door koopwaar en handel

afgeleid worden van het gedenken Gods..

Om echt tot een gezamenlijk verstaan van christenen en moslims te komen over God als licht en mensen als geroepen tot het Licht, hoeven we onze toevlucht niet te nemen tot de kleurrijke legenden of tot de geheimzinnige en diepzinnige mystiek, hoe waardevol beide op zich ook kunnen zijn, maar bieden deze Koranverzen de belangrijkste aanwijzing voor het antwoord op de vraag vanwaar het licht afkomstig is en hoe mensen tot het licht kunnen komen. - Karel Steenbrink

*Christenen en Moslims...
mensen als geroepen tot het licht.*

DE ONTMOETING VAN DE PROFEET MOHAMMED MET DE CHRISTENEN UIT NAJRAN EN DE HUIDIGE DIALOOG TUSSEN MOSLIMS EN CHRISTENEN.

Deze bijdrage is een vertaling van het artikel "The Meeting of the Prophet Muhammed with Christians from Najran and the Present Muslim-Christian Dialogue", verschenen in "Al-Musbir", volume XVIII, 1976, Pakistan, Christian Study Centre. Vertaling door J.S. Strating.

De Engelse tekst diende als lezing tijdens het eerste International Congress on Seerat van 3 tot 15 maart 1976 in Pakistan. "Seerat" is het Arabische woord voor de voorbeeldige, navolgenswaardige biografie van de Profeet Mohammed. De auteur maakte dit congres mee als enige Christen in de Pakistaanse delegatie. Van alle bijdragen verschenen ook Arabische en Urdu vertalingen in het officiële verslag door het ministerie van Godsdienstsaken gepubliceerde verslag. Naar aanleiding van de vertaling zijn in de tekst slechts enkele kleine correcties aangebracht. Niet is gepoogd de lijst dialoogontmoetingen van de Wereldraad van Kerken en het Vaticaan tot 1992 bij te werken. Wie een "up to date" lijst zoekt leze Current dialogue (Genève) of Islamochristiana (Rome).

Inleiding.

Het oude Najran lag in Arabië even ten noorden van de huidige grens tussen Jemen en Saoedi-Arabië. Archeologen denken dat zij de ruïnes van de stad hebben ontdekt. Tot in het begin van de twintigste eeuw waren geschriften in het Arabisch, oud-syrisch en Grieks onze enige bronnen over de Christenen in Najran. Zij bevatten slechts schaarse informatie over kerkelijke gebeurtenissen in dat deel van de wereld. Irfan Shahid

schrijft hierover in zijn boek:

"De twintigste eeuw is getuige van twee belangrijke doorbraken in de ontdekking van originele bronnen, namelijk het boek van de Himyarites en een aantal inscripties in Sabiac (Zuid-Arabië) uit de zesde eeuw.... (en verder) De ontdekking van een nieuwe *Brief van Simeon van Beth-Arsham* en de Arabische versie van het Griekse *Martyrium Arethae* is daarom een zaak van groot belang voor de historici van Zuid-Arabië.

Deze documenten werpen een nieuw licht op de periode van onderdrukking en maartelaarschap. Uit de Arabische versie van de *Martyrium Arethae* blijkt dat pre-islamitische Christenen in Zuid-Arabië het Arabisch gebruikten in de liturgie, een gewoonte die de Arabische Christenen tot op de dag van vandaag hebben gehandhaafd. De hierboven vermelde ontdekkingen verschaffen nieuw inzicht in de ontmoeting van de Profeet en de Christenen van Najran. Deze ontmoeting met vertegenwoordigers van de Christelijke gemeenschap van Najran was een belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van de universele kerk, omdat deze enorme consequenties heeft gehad voor de verhouding tussen Moslims en Christenen in de daarop volgende eeuwen en zelfs voor de huidige dialoog, zoals we straks zullen zien. Voor Moslims hebben deze gebeurtenissen zelfs een religieus karakter, want door de vermelding er van in de Koran, Hadith, Tafsir en verschillende andere

boeken gewijd aan Seerat, wordt hij geconfronteerd met de Sunnah van de Profeet. Het is de bedoeling van dit artikel, materiaal aan te dragen als uitgangspunt voor een gedachtenvorming vanuit geestverwantschap met de gelovigen van Najran. Ik hoop dat dit uitgangspunt mij niet zal beletten de feiten juist en objectief door te geven, indien ik mij baseer op de ter beschikkingstaande bronnen. Mocht ik hierin niet slagen, dan wordt u uitgenodigd uw kritisch commentaar te geven, zodat in de toekomst allen, die deze moslim en christelijke arabische en oud-syrische bronnen raadplegen, hieruit voordeel kunnen trekken.

De reden waarom ik dit moeilijke onderwerp ter sprake breng, is dezelfde, als waarom ik twaalf jaar geleden in Pakistan ben gaan werken, namelijk mijn grote interesse voor de verhoudingen tussen moslims en christenen, tussen de islam en christendom. De verstoring van deze relaties in enkele landen moet ons niet ontmoedigen, maar eerder motiveren tot een grotere inzet om de verhouding tussen de volgelingen van de drie monotheïstische religies te herstellen en te verbeteren. Volgens historisch-critische studies is het niet mogelijk om verhoudingen te verbeteren door aandacht te geven aan gevoelige perioden uit het verleden. Maar het is mijn mening dat, zoals de psychoanalyse een heilzaam effect kan hebben op trauma's van het individu, een eerlijke historische analyse een louterend effect kan hebben op de verhoudingen binnen en tussen gemeenschappen. Zulke studies kunnen de lucht zuiveren van misverstanden en helpen, aan de hand van de feiten, te werken aan een dialoog en samenwerking gegrond op de hechte basis van realistische uitgangspunten.

De Christenen in Arabië voor de Islam.
Het christendom deed al vroeg zijn in-

trede in Arabië. De apostel Paulus bracht al enige tijd door op het schiereiland (Gal. 1:17). Origen (overl 254) was op twee synodes van arabische christenen aanwezig, samen met veertien bisschoppen. Het concilie van Nicea in 325 werd door twee Arabieren bijgewoond. Op grond van de nieuwe documenten die door Irfan Shahid zijn gepubliceerd, is het waarschijnlijk dat de arabische christenen de voorkeur gaven aan voorlezing uit de targum (aramese vertaling van het O.T., JSS) en de diatessaron (oudste syrische vertaling van de vier evangeliën, JSS), boven een eigen bijbelvertaling. De pre-islamitische christenen waren voornamelijk te vinden in de bufferstaten van Ghassaniden en Lakhmiden, in de stam van de Taghrides en onder de Nabathæanen en Harithiden uit Najran.

Verwijzingen naar Najran in de heilige Koran.

Op drie plaatsen in de heilige Koran worden verwijzingen aangetroffen naar gebeurtenissen in Zuid-Arabië of in Najran. In ongeveer 570 na Chr. deed de zuid-arabische koning Abraha een poging Mekka en Medina te veroveren. Hij schijnt zijn poging wegens een natuur-ramp te hebben gestaakt. We zijn onzeker over de motieven van zijn actie. Probeerde hij zijn onafhankelijkheid van Abessinië te vergroten door veroveringen in het Noorden?

De eerste verwijzing wordt gevonden in sura 105, Al-Fil, de oli fanten. De suggestie van Abdullah Yusuf Ali, dat hij de Kaaba in Mekka wilde vernietigen lijkt nogal vergezocht. Het zou zijn bedoeling zijn geweest, hierdoor de bedevaart te verleggen naar de juist klaar gekomen kathedraal in Sana, die gouden koepels had. Dit laatste wordt bevestigd in recent ontdekte fragmenten over het leven van de Profeet. In het licht van de nieuw ontdekte documenten is het veel waar-

schijnlijker, dat zijn veldtocht was gericht tegen Yathrib (Medina), want "de joden in Yathrib spoorden Yusuf (Dhu Nawas) aan om tegen Najran op te trekken." De verhouding tussen de joodse gemeenschappen was inderdaad erg hecht, volgens Tabari. Najran heeft wellicht de economische concurrentie van Yathrib gevoeld. Vijftig jaar later scheen het omgekeerde het geval (zie hieronder).

De tweede plaats in de heilige Koran, waar de exegeten een verbinding leggen met de christenen in Najran is sura 85:4-10 (Al-Buruj). In de Nederlandse vertaling van Kramer luidt deze:

"Gedood mogen worden de lieden van de groeve, van het met brandstof gevoede vuur, toen zij daarnevens gezeten waren, en daarbij toezagen op wat zij deden met de gelovigen. Maar niet koelden zij hun woede aan hen anders dan omdat zij gelovig waren in God, de Geweldige, de Lofwaardige, aan wie behoort het koningschap der hemelen en der aarde. God is over alle ding getuige. Zij, die de gelovige mannen en vrouwen in verzoeking brengen en daarna niet tot berouwvolle inkeer komen, voor hen is de bestraffing van Djahannam en voor hen in de bestraffing van brand"

Marmaduke Pickthall, een vertaler van de heilige koran in het engels, geeft als commentaar bij zijn vertaling: "De verzen 4-7 slaan op het bloedbad onder de christenen uit Najran in Jemen dat de joodse koning Dhu Nawas heeft aangebracht, een historische gebeurtenis, omdat dit leidde tot interventie door de Negus, die de macht van Abessinië in Jemen vestigde tot de oorlog van de olifant (sura 105) in het geboortjaar van de Profet.

De meeste klassieke en moderne uitleggers zien in deze verzen een verwijzing

naar de vervolging van de christenen uit Najran. De joodse geleerde J. Horowitz, die door de duitse commentator Rudi Paret wordt gevolgd, tracht aan te tonen dat deze verzen geen toespeling op een historische gebeurtenis zijn. Horowitz ziet de uitdrukking *ashab al Ukhdud* als een synoniem van *ashab al Gahim*. Paret legt de nadruk op de eschatologische betekenis.

Horowitz gelooft dat het laster is. Abdulah Yusuf Ali volgt hem in dit opzicht en vertaalt: "Wee de delvers van het graf." Hij brengt deze verzen niet in verband met het hellevuur, maar met de vervolging van de moslims door de Quraish in Mekka. Een letterlijke vertaling van *qu-tila* (werden gedood) geeft duidelijk de betekenis weer en brengt een ontwikkeling in het exegetisch denken tot uitdrukking, die in de vertalingen van Horovitz en Paret verloren is gegaan. Vers 8 zet de gedachtengang van vers 4 voort, waarin zij, die een graf voor een ander groeven en getuigen waren van het lijden van mannen en vrouwen, met het hellevuur gestraft dienden te worden. De heilige koran verhaalt dit niet als een historisch gegeven, maar als een profetische waarschuwing op grond van een gebeurtenis in het verleden. De herinneringen aan deze gebeurtenissen, die ongeveer honderd jaar daarvoor hadden plaats gevonden, moeten nog zo levendig zijn geweest, dat een subtiele toespeling voldoende was, om de boodschap te verstaan die in sura 85 van de heilige koran is opgetekend. De kinderen worden in de heilige koran niet als slachtoffers van de vervolgingen genoemd. Dit is in overeenstemming met de verhalen van de vervolgingen door Irfan Shahid, waarin wordt vermeld dat alleen mannen en vrouwen in de kerk van Najran door vuur verbrand werden. Anderen werden levend begraven. De heilige koran combineert het vuur en het graf. Het griekse

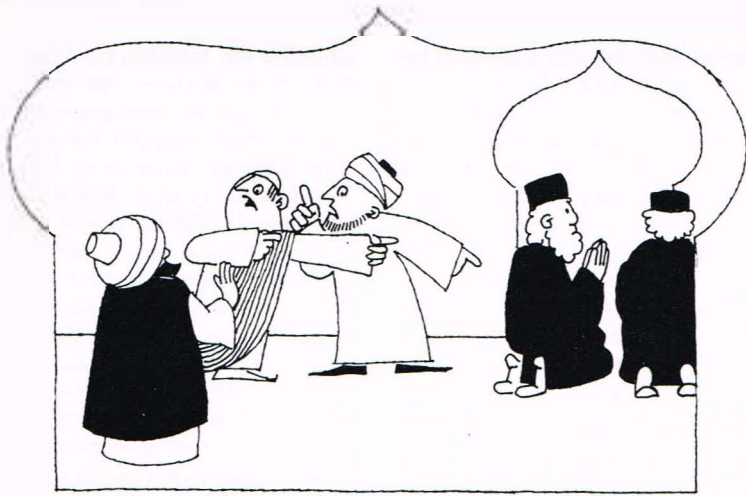
Martyrium komt nauwkeurig met de beschrijving uit de heilige koran overeen. Het is mogelijk dat de vertaler/auteur door het verhaal uit de heilige koran beïnvloed was, omdat deze vertaling eeuwen later tot stand gekomen is.

Het lijkt gepast deze paragraaf te besluiten met de woorden van Irfan Shahid. Schrijvende over sura 85 merkt hij op: "De meerderheid van de uitleggers van de heilige koran meent dat dit een verwijzing is naar de martelaren van Najran. Als dit juist is, dan is deze sura in het heilige boek van de islam niet slechts een arabische martelaarsgeschiedenis uit de tweede decade van de zevende eeuw, maar een belangrijk document voor een dialoog tussen christenen en moslims."

Sura Al-Imran (het geslacht van Imran) 3:51 is de derde passage in de heilige koran, die volgens verschillende uitleggers betrekking heeft op Najran. De eerste zestig verzen van deze sura worden door geleerden in verband gebracht met gesprekken tussen moslims en christenen. Voor historici is het moeilijk vast te stellen welke betekenis van *asbab ul nuzul* de voorkeur heeft. Ik zal de moeilijkheid in het kort uitleggen. Al-Imam abu-l'Abbas Ahmed ibn-Jabir al Baladhuri legt verband tussen dit vers (3:51) en een bezoek van twee monniken uit Najran. De verwarring kan veroorzaakt zijn doordat, volgens Ibn Sa'ad, de leiders van de delegatie zich in een monnikspij hadden gestoken. Mohammed weigerde met hen te spreken, omdat zij hun schitterende, rijk versierde Jemenitische *habirahs* droegen. Ibn Sa'ad en Ibn Hisham vinden dat *asbab al nuzul* in deze verzen slaan op de deputatie uit Najran. Ibn Taimiyya, de beroemde 14e-eeuwse theoloog, schreef dat toen de delegatie uit Najran in Medina kwam: "Wanzala Allahu fihim sadar surat al Imran (en God deed het eerste deel van de Soera Imran op hen neerdalen). Hij volghier in waar-

schijnlijk Ibn Hisham, die beweert dat de eerste zestig verzen van deze sura in het licht staan van deze gebeurtenis. Al-Bukhari maakt melding van een religieuze discussie tussen Abu Sufyan en Heraclius uit Syrië, in *Bab al-Tafsir* (in 3:63) en Al Wahidi bericht over een religieus gesprek tussen twee syrische monniken betreffende Mohammed en daarop zou de *sabab-al-nuzul* in deze sura slaan. Het begin van deze sura is, volgens de uitleggers, de meest voor de hand liggende en logische plaats om verhalen en overleveringen over de ontmoetingen tussen moslims en christenen, die zij willen overdragen aan hun lezers, op te tekenen. Daarom heeft deze sura vermoedelijk meer aandacht van christenen gekregen dan enige andere in de heilige koran. Er bestaat geen enkele reden te twijfelen aan de historiciteit van de ontmoeting, die zowel in moslim als christelijke bronnen wordt vermeld. Omdat het verhaal over de ontmoeting gemakkelijk toegankelijk is in het arabisch, en in engelse, franse, italiaanse, duitse en nederlandse vertalingen, lijkt het doelmatiger de aandacht te richten op de aspecten, die relevant zijn voor de dialoog tussen moslims en christenen. In het kort kan het volgende worden opgemerkt:

1. Toen de metgezellen van de Profeet er bezwaar tegen maakten dat de Najrani in de moskee van Medina baden, zei Mohammed dat zij hierin niet mochten worden gehinderd, maar dat men hen hun gang moesten laten gaan. Dit verhaal geeft een belangrijke richtlijn voor situaties waarin moslims of christenen geen plaats hebben om te bidden. Het zal duidelijk zijn dat het veranderen van een kerk in een moskee en een moskee in een kerk, niet strookt met de bedoeling van de Profeet. Maar zonder deze intentie geweld aan te doen, is op zijn minst de conclusie mogelijk dat een re-

Najrani bidden in de moskee: 'Laat hen hun gang gaan.'

ligieuze gemeenschap, in geval van nood, aan een andere groep gelovigen ruimte ter beschikking dient te stellen om hun god te dienen, zolang deze groepering hiervoor zelf geen ruimte heeft. Daarom hebben we waardering voor de Spanjaarden, die de moskee van Cordoba weer voor moslims opengesteld hebben.

2. Een tweede belangrijk punt is dat de profeet niet aarzelde om een diepgaand religieus gesprek aan te gaan met de leiders van de christenen, een van hen was een bisschop, die door de byzantijnse keizer onderscheiden was in verband met zijn leer en vroomheid. De thema's die op de "Broumana Consultation" in juli 1972 aan de orde waren, lagen in de lijn van het voorbeeld van de Profeet.

3. In de verslagen van deze besprekingen hebben Ibn Ishaq en Ibn Hisham nauwelijks het christelijke standpunt weergegeven. Zij schreven vanzelfsprekend in de eerste plaats voor hun moslim achterban. Verslagen van interreligieuze

gesprekken zijn vaak zo geschreven, dat het hoofdoel niet is het vastleggen van het besprokene ten behoeve de beide gemeenschappen, maar om de positie van de eigen geloofsgemeenschap van de schrijver te versterken. In dit opzicht heeft de dialoog gefaald.

4. Hoewel zij niet naar de byzantijnse ritlen leefden, heeft Ibn Hisham in zijn verslag de christenen van Najran terecht verbonden met de orthodoxe kerk. De inwoners van Najran vertegenwoordigden toen de universele kerk, hoewel zij monophysitische christenen waren. Latere auteurs brengen de nestoriaanse Patriarch Ishu'yab II in verband met de profeet. Volgens deze auteurs zou Ishu'yab een brief aan de profeet hebben geschreven die hij met geschenken liet aanbieden, tot ongenoegen van zijn persische vorst. Zijn boodschappers bereikten met hun geschenken Medina pas na de dood van de profeet. Dit verhaal is ongetwijfeld ontsproten aan de fantasie van een latere generatie christenen, die van de moslim overheersers dezelfde be-

voorrechte positie wilden, als de christenen van Najran indertijd kregen van de profeet. Deze voorbeelden, die met vele uit de boeken van Khoury, Daniel, Sahas en anderen zouden kunnen worden aangevuld, maken een ding duidelijk, namelijk dat wat de islam betreft, orthodoxe, monofysische, nestoriaanse en later rooms-katholieke en protestantse christenen zich verenigd voelen in de uitdaging die de islam biedt.

Aan deze opmerkingen moet worden toegevoegd, dat de Nestorianen, omdat zij meer aandacht geven aan het menszijn van christus, er bij de moslim theologen beter van afkomen dan de Monophysieten.

De Mubahala

Een mubahala is een godsoordeel waarbij beide partijen over elkaar vervloekingen afroepen met de bedoeling dat God de schuldige partij met een directe straf zal treffen.

Louis Massignon maakte een diepgaande studie van de Mubahala bij de ontmoeting van de profeet met de delegatie uit Najran. Hij volgde het fenomeen van de Mubahala zoals het is terug te vinden in de Shi'a en de Sunni islam. Daarom is het nodig, in de context van deze studie, een vraag te stellen, die door de franse islamoloog nauwelijks is aangeroerd, namelijk, waarom de inwoners van Najran de uitdaging weigerden een godsoordeel in te roepen over de partij die het niet bij het rechte eind had.

Ibn Sa'ad geeft een summier verslag over de weigering van de christenen om, op voorstel van de profeet, de Mubahala in te roepen. De drie wijze mannen antwoordden na een nacht van overleg en gebed om leiding: "wij denken dat het beter is elkaar niet te schande te zetten." Het is interessant op te merken dat in deze zaak overleg gevoerd werd met de

'Aqib (politiek leider) Abdul Masih, en niet met de bisschop als hun voornaamste adviseur in geestelijke zaken. De reden hiervoor zou kunnen zijn dat de bisschop niet uit Najran kwam. De andere leden van de delegatie hebben hem misschien het laatste woord in deze zaak niet willen laten spreken, in verband met de mogelijke politieke gevolgen. De 'Aqib adviseerde de uitdaging van de Mubahala niet te aanvaarden, omdat "een volk nooit een vervloeking over een profeet heeft afgeroepen." Ibn Ishaq, die in zijn verslag wat uitvoeriger is, laat de 'Aqib zeggen: "O christenen, u weet zeer goed dat Mohammed een (door god) gezonden profeet is en dat hij de ware aard van uw meester nader heeft geopenbaard." Helaas beschikken we niet over de Najraanse versie van deze dialoog. Daarom is het erg moeilijk er achter te komen of de 'Aqib als een politicus sprak of als een theoloog. Wellicht combineerde hij beide hoedanigheden op een uitgekende manier. De vraag blijft echter waarom de 'Aqib het woord profeet voor Mohammed gebruikte en toch niet is ingegaan op de uitnodiging gezamenlijk het godsoordeel in te roepen. Ik heb behoedzaam geprobeerd op beide vragen een antwoord te vinden.

De enige plaats in de bijbel, waarin een soort van Mubahala een rol speelt, wordt verteld in 1 Koningen 18:24. De profeet Elia daagde de Baäl-priesters uit tot hun god te bidden om vuur op het altaar te zenden. Hun bidden had geen resultaat. Maar de heer antwoordde wel op Elia's gebed en zond een hevig vuur uit de hemel dat het altaar en zijn omgeving verteerde. Elia gaf bevel de profeten van de Baäl te doden. Als we er op letten dat Elia in de koran wordt gezien als een voorloper van Mohammed, zal het duidelijk zijn, dat het voorstel van Mohammed correct was. Hij heeft, zoals Elia voor hem, de strijd aangeboden met de

afgondendienaars in Mekka, met de vruchtbaarheidscultus, met de god die "dochters" heeft (sura 53:19-21). Aan de andere kant kon de bijbelse gebeurtenis niet zonder meer als model gelden. Daarom accepteerden de christenen de uitnodiging voor de Mubahala niet, maar kozen partij voor Mohammed en sloten te een verdrag met hem.

Het verslag van Ibn Hisham maakt duidelijk dat het verschilpunt niet zo zeer lag in de profetische rol van Mohammed als wel in de visie van Mohammed op christus.

Het verdrag met Najran

Het verdrag van de profeet met de delegatie uit Najran was onder de gegeven omstandigheden het best haalbare. Wanneer Ameer Ali over de "politieke geest van de islam" schrijft, stelt hij de volgende retorische vraag: "Heeft enig overwinnend ras of geloof aan de onderworpenen betere garanties gegeven dan die, welke gevonden worden in de woorden van de profeet tot (de christenen van) Najran? De stad Najran was evenwel niet veroverd, maar de inwoners gingen een pact aan met de profeet, dat sterker bleek, dan het convenant van Medina. De tekst van het verdrag bij Al-Baladhuri, Ibn Sa'ad en Bar Hebraeus geeft kleine verschillen te zien, maar er bestaat geen meningsverschil over de hoofdlijnen. Het garandeerde godsdienstvrijheid voor de gehele bevolking van Najran onder bescherming van god en zijn profeet. Als een rijke stad moesten zij jaarlijks een hoge bijdrage storten in de schatkist van Medina: behalve de jizya ook 2000 *hullas* (maliënkolders). Zij moesten onderdak verschaffen aan delegaties van de profeet, tot maximaal een maand. Handels- en politieke agenten van de profeet dienden zij te accepteren. In geval van oorlog in Jemen moesten zij voor wapens, kamelen en paarden zorgen, maar verliezen zouden

worden vergoed. Zij genoten daartegenover volledige bescherming van leven en eigendommen. Zij zouden niet bloot staan aan de bloed wraak, als onopzettelijk werd gehandeld. De kerkelijke organisatie zou volledig intact blijven. Zij behoefden geen 'Ushr (tienden) te betalen en de mannen waren vrijgesteld van dienst in het leger van de moslims. Het was het moslimleger niet toegestaan hun velden te vertrappen. Wokeeraars waren uitgesloten van de overeengekomen bescherming. Maar, zo werd er aan toegevoegd, niemand mag verantwoordelijk worden gesteld voor de overtredingen van anderen. Dit is een samenvatting van de belangrijkste aspecten van het verdrag. Alleen de details over het gewicht en de kwaliteit van de *hullas* is weggelaten. Het verdrag doorstond zelfs de Ridda (de opstand in Arabië die uitbrak na de dood van Mohammed), waarin Najran zich liet meeslepen. Na de dood van Mohammed werd het verdrag door Abu Bakr vernieuwd. Ibn Sa'ad schrijft: "De bevolking van Najran deed wat de profeet hen op droeg.

De tweede kalief 'Umar en het verdrag met Najran.

In het jaar 20 A.H. (na de Hidjra, JSS) verdreef de tweede kalief, 'Umar, de joden uit Khaybar en de christenen uit Najran. Ibn Sa'ad geeft als reden hiervoor, dat zij het verdrag schonden door woekerrente te vragen. Dit kan echter niet de hoofdoorzaak zijn geweest, omdat in het verdrag geregeld was, dat niemand voor de overtredingen van een ander verantwoordelijk kon worden gesteld. Maar de beschuldiging woekerrente te vragen geeft wel aan dat er hoofdzakelijk economische redenen waren. Al-Baladhuri geeft behalve woekerrente nog twee andere gronden. Waarschijnlijk moeten we ze beiden zien als aspecten van een groter complex. Al-Baladhuri vermeldt in de eerste plaats, dat de pro-

feet tijdens zijn ziekte gezegd heeft: "In het land Arabië kunnen geen twee religies naast elkaar bestaan." Waarschijnlijk moeten we hiervoor lezen twee *dominante* religies, want na de verdrijving bleven veel christenen als zwervers achter in Najran. De joden, vooral de kleine ambachtslieden bleven in Jemen wonen tot 1948. Al-Baladhuri vermeldt met nadruk dat de grond en bezittingen van de verdrevenen door kalief 'Umar verkocht werden. Als tweede reden geeft Al-Baladhuri dat Umar "hen als een bedreiging voor de moslims beschouwde." De grond voor deze bedreiging kan niet van militaire, politieke of strikt religieuze aard zijn. Diplomatiek was Najran geïsoleerd.

Na de verdrijving vestigde een kleine groep zich in Syrië.

Maar de meerderheid van de verbanne-
nen bouwde een nieuw Najran in de
buurt van Kufa op grotendeels woeste
grond. Daarom werd hen gedurende 24
maanden het betalen van belasting aan
de staat kwijtgescholden. In aanvulling
op het oorspronkelijke verdrag, moesten
zij *Kharaj* betalen voor hun land. Hun
economische macht, die van *zelfspre-*
kend gebaseerd was op een combinatie
van lokale factoren, zoals mijnbouw,
landbouw, bankwezen, textielindustrie,
de ligging aan de zuidelijke handelsrou-
te, was gebroken. De eens bloeiende
(Ameer Ali) gemeenschap klaagde nu bij
'Umar ibn Abd al Aziz dat "zij met de
ondergang werden bedreigd, dat hun
aantal voortdurend afnam, dat de aan-
houdende strooptochten van de Arabie-
ren hen overlaadden met zware lasten
voor hun proviandering en dat zij te
lijden hadden onder de onrechtvaardig
behandeling door Al Hajjaj. Op bevel
van 'Umar werden ze geteld en het bleek
dat zij tot een tiende van hun oorspron-
kelijke aantal waren teruggebracht.

'Umar heeft daarna de situatie zo veel
mogelijk verbeterd. Verschillende ge-

leerden uit het begin van deze eeuw,
zoals

F. Buhl, L.E. Browne, Leone Caetani, H.
Lammens, Sprenger, van Arendonck en
Wellhausen hebben de maatregelen van
'Umar vergeleken met het gunstige ver-
drag en de eerlijke behandeling die hun
uit handen van de profeet ten deel was
gevallen. Enkele van hen hebben hun
zaak ongetwijfeld overdreven. Antoine
Fattal heeft H. Lammens uitgedaagd dit
waar te maken.

We moeten onze ogen niet sluiten voor
de erg moeilijke situatie waarin 'Umar
verkeerde en dat zijn maatregelen daar-
om gedictieerd werden door de wens het
snel groeiende moslimrijk te consolide-
ren en te integreren. Andere maatregelen
die hij nam lagen ook in die lijn, bijvoor-
beeld het verbod voor de vrouwen van
Ahl-e-Kitab om te trouwen en verder het
verbod voor christenen om langer dan
drie dagen in Medina te verblijven. Bo-
vendien moest hij er rekening mee hou-
den dat de juist bekeerde Arabieren nog
niet voldoende in hun nieuwe geloof
onderwezen waren.

Deze factoren dwongen hem tot be-
schermende maatregelen. Maar als we
vanuit het perspectief van de twintigste
eeuw naar deze gebeurtenissen kijken
(daarom zijn we terughoudend in ons
oordeel), lijkt het toch wel op zijn
plaats uit de laatste episode van de ge-
schiedenis van Najran deze les te leren:
dat vrijheid van godsdienst in een sa-
menleving niet overeind kan blijven als
de economische basis niet tegelijkertijd
veilig is gesteld.

De eerlijkheid gebiedt ons hier nog aan
toe te voegen dat nestoriaanse schrijvers,
die in dienst van de abbasidische kaliefen
waren (ongeveer 850 na Chr.), getracht
hebben de oorspronkelijke verdragen te
vervangen door *afschriften* met gunstiger
voorwaarden voor de christelijke
minderheden. Dat zij daarin een tijdlang

slaagden, weerspiegelt de grote mate van tolerantie die de Christenen in die tijd genoten.

Conclusies

In het voorgaande zijn verschillende thema's besproken gericht op de huidige dialoog tussen moslims en christenen. De eerste uitgave van *Islamochristiana* (Rome 1975) bevat een compleet overzicht van de tot dan toe georganiseerde gesprekken tussen moslims en christenen, zowel door rooms-katholieken als vanuit de Wereldraad van Kerken. Voor latere conferenties raadplege men de sedertdien jaarlijks verschenen delen van *Islamochristiana*. Dit ontslaat mij van de taak de resultaten van deze ontmoetingen op te sommen. De geest van deze ontmoetingen werd beheerst door volledige gelijkwaardigheid van de partners. Van een meerderheid-minderheid verhouding was geen sprake. Verder werden ze gekenmerkt door een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor god en voor elkaar inzake rechtvaardigheid

(en onrechtvaardigheid), hulp ten aanzien van godsdienstvrijheid en andere belangrijke zaken. Het is nog te vroeg om een oordeel te kunnen vormen over de resultaten van deze ontmoetingen. Enkele hebben al wel bijgedragen tot het wegnemen van vooroordelen en tot het bevorderen van onderling vertrouwen en samenwerking. In dit verband kan de inspiratie uit het verleden helpen, ook in Pakistan, waar een dergelijke ontmoeting nog niet heeft plaats gevonden. De ervaringen van de deelnemers aan ontmoetingen tussen moslims en christenen in Cordoba (Spanje), Egypte, Tunis, Libië, Libanon, Ghana (voor dat deel van Afrika), Rome (met afgevaardigden uit Saoedie-Arabië), Hongkong (inclusief de Philippijnen, Indonesië en Maleisië) zijn uiterst hoopvol.

De ontmoeting tussen de profeet Mohammed en de christenen uit Najran bevat verschillende belangrijke richtlijnen voor toekomstig overleg tussen de belijders van de beide wereldreligies.

Jan Slomp

NOTEN:

1. Irfan Shahid, *The Martyrs of Najran New Documents* (Brussel, Bollandistes, 1971) pag 8; *The Encyclopaedia of Islam*, uitgave 1936, onder "Najran", door A. Moberg.
2. Eduard Schwartz, *Eusebiou Ekklesiastikes Historias* (Leipzig: Hinrichs, 1955) VI,20; VI,33; VI,37; VII,5.
3. *Encyclopaedia of Islam*, new edition, (Leiden: Brill, 1960) onder "Abraha", door A.F.L. Beeston.
4. Abdullah Yusuf Ali, *The Holy Quran Text Translation and Commentary*, 2 dln, (Lahore: Ashraf, 1967), 1971 en voor dezelfde opvatting Maulana Muhammad Ali, *The Holy Quran Arabic Text, English Translation and Commentary* (Lahore: Ahmadiyyah Anjuman Isha'at Islam, 1973) pag 1209.
5. A. Guillaume, *New Light on the Life of Muhammad* (Manchester: Univ. Press. ongedat.; *Journal of Semitic Studies Monograph nr. 1*) pag 14.
6. Irfan Shahid, in eerder genoemd werk, pag 268.
7. *Holy Quran*: met Engelse vertaling door Marmaduke Pickthall en vertaling in het Urdu door Maulana Fateh Mohammed Jallendri (Karachi: Taj Company, ongedat.) pag 803 en 804.
8. Zie de commentaren van Tabari, Al-Baidawi, Jalalain e.a.; de nieuwere commentaren van Maulana A.A. Maududi, *Tafhim ul-Quran*, 6 dln. (Lahore: Islamic Publications, 1972) 6:295-298 en *Le Coran: Traduction française et commentair par le Cheikh Si Baboukeur Hamza*, 2dln. (Parijs: Fayard, 1972) 2:1201-1203, met belangrijke verwijzingen.
9. Josef Horovitz, *Koranische Untersuchungen* (Berlijn: De Gruyter, 1926) pag 12, 92, 93; Rudi Paret, *Der Koran Kommentar und Konkordanz* (Stuttgart: Kohlhammer, 1971) pag 501-506; *Encyclopaedia of Islam*, new edition, onder "Ashab al Ukhdud" door R.Paret.

10. Irfan Sahid, in eerder genoemd werk, pag 45, 46, 57, 60, 61.
11. D.S. Attema, *Het oudste Christendom in Zuid-Arabië* (Amsterdam: Noord Hollandse Uitgevers, 1949) pag 13.
12. Irfan Sahid, in eerder genoemd werk, pag 193; W. Montgomery Watt, "The Men of Ukhdud (sura 85)", in *The Muslim East: Studies in Honour of Julius Germanus* (Budapest: Lorand Eotvis University, 1974) pag 1-35.
13. J. Brugman, *Godsdienstgesprekken tussen Christenen en Muslims in de vroege Islam* (Leiden: Brill, 1970) pag 45.
14. Al-Baladhuri, *Kitab Futuh al-Buldan*, vert. P.K. Hitti (Beirut: Khayats, 1966; reprint) pag 98-105.
15. Ibn Sa'ad, *Kitab al-Tabaqat*, 2dln., vert. S. Moinul Haq (Karachi: Pakistan Historical Society, 1967) 1:419; Ibn Ishaq en Ibn Hisham, *The Life of Mohammad*, vert. A. Guillaume (London: Oxford University Press, 1955).
16. Ibn Taymiyah, *Aljawab assahih li-man baddala din al-Masih*, 4dln (Kairo: Maktabah al Madeni, 1959) 1:52.
17. Al Bukhari, *Mukammal Sahih Bukhari Arabi-Urdu*, 3 dln (Lahore: Ghulam Ali, 1963) 2:627.
18. G. Parrinder, *Jesus in the Qur'an*, (Londen: Faver en Faber, 1965) Ned.vert. (1978 2e druk) en H. Raisanen, *Das Koranische Jesusbild*, (Helsinki: Finnische Gesellschaft für Missiologie, 1971).
19. Voor de Nederlandse vertaling zie voetnoot 11; voor de Duitse Sprenger, *Leben und Lehre des Mohammed*, 3 dln. (Berlijn: Nicolais, 1986).
20. Ibn Sa'ad, *Sirat ul Rasul'an Tabagat* (Kairo: Dar ul Fikr, 1969) pag 105; Giuli Basetti Sani O.F.M., *Muhammad and Saint Francis* (Florence: S. Francesco Fiesole, 1975) pag 21-24 (Muhammad and the Christians of Najran) en pag 27-30 (The Mubalahah of St. Francis at

Damietta).

21. Mikel de Epalza, "Cordova Welcomes Its Muslim Friends", *The Muslim World* (april 1975) 65:132-136.

22. S.J. Samartha, *Christian-Muslim Dialogue, Notices, aangeboden op de Broumana Consultation van 12-18 juli 1972* (Genève: Wereldraad van Kerken, 1973).

23. William G. Young, *Patriarch, Shah and Caliph* (Rawalpindi: Christian Studies Centre, 1974) pag 159; Antoine Fattal, in eerder genoemd werk, pag 33.

24. A.T. Khoury, *Les Theologiens Byzantins et l'Islam* (Parijs: Nauwelaerts, 1969); Daniel J. Sahas, *John of Damascus on Islam* (Leiden: Brill, 1972).

25. Tor Andrae, *Les Origines de l'Islam et le Christianisme* (Parijs: Maisonneuve, 1955) pag 27.

26. Louis Massignon, "La Mubahala de Medine et l'Hyperdoulie de Fatima" in *Opera Minora Y Moubarac* (Beirut: Dar al-Maaref, 1963) deel 1. pag 550-572; Rudi Paret in eerder genoemd werk, pag 71.

27. Ibn Sa'ad, in eerder genoemd werk pag 419

28. Ibn Ishaq, in eerder genoemd werk, pag 277; Arabische tekst Wuestenfeld 0.410.

29. Y. Moubarac, *Pentalogie Islamo-Christienne*, 5 dln. (Beirut: Librairie Orientale, 1973) 2:157-174; Louis Massignon, in eerder genoemd werk, 1:142-162.

30. Ameer Ali, *The Spirit of Islam* (Londen: Christophers, 1922; herdr.) pag 273.

31. Antoine Fattal, in eerder genoemd werk, pag 33; vergelijk ook A. Ben She-

mesh, *Taxation in Islam*, 3 dln (Leiden: Brill, 1967) 1:381.

32. Vergelijk Zaidun Ahmad, "The Concept of Jizya in Early Islam", in *Islamic Studies* (1975) 14: 293-305.

33. Ibn. Sa'ad, in eerder genoemd werk, pag. 419.

34. Al-Baladhuri, in eerder genoemd werk, pag 103

35. Afzal Iqbal, *Diplomacy in Islam* (Lahore: Institute of Islamic Culture, 1965) pag 61-66.

36. Al-Baladhuri, in eerder genoemd werk, pag 104.

37. F. Buhl, in eerder genoemd werk, pag 347, 348; *Annali dell'Islam*, compilati de Leone Caetani, 12 din (Milaan: Editore Lib. Della Real Casa, 1907) 2/1:349-353; 4:350-539.

38. Antoine Fattal, in eerder genoemd werk, pag 25 en 26.

39. Vergelijk als parallel het openbreken van het Edict van Nantes door Lodewijk XIV in 1685.

40. L. Massignon, "La politique Islamo-Christienne des Scribes Nestoriens de Deir Qunna a la Cour de Bagdad au IXe Siecle de notre Ere", in *Opera Minora*, 1:250-257.

41. Uitgegeven door PISAI Pauselijk Instituut voor Arabische Islamitische Studie Viale di Trastevere 89, 100153 ROMA.

42. Verslagen van enkele van deze ontmoetingen zijn opgenomen in *Bulletin, Secretariat for Non-Christians* (Rome, 1975) 10:174-185 en 196-205.

43. B.L. Haines, "South East Asian Muslims and Christians in Consultation", *Al Mushir* (Rawalpindi: Christian Study Centre, 1975) 17:61-78.

Kardinaal Charles Lavigerie (1825-1892) herdacht

Begrip werd begonnen door Witte Pater P.Backx. Ook zijn opvolger Dr.P.Reesink was Witte Pater. De eerste medewerkers van de R.K.Kerk in Frankrijk, België, Duitsland en Spanje behoorden ook tot de Witte Paters. De oprichter van de *Missionarissen van Afrika* en de *Missiezusters van Onze Lieve Vrouw van Afrika*, zoals de Witte Paters en de Witte Zusters officieel heten was Charles Lavigerie. Ter gelegenheid van zijn honderdste sterfdag werden in Nederland, Duitsland, België, Rome en elders herdenkingen gehouden. Charles Lavigerie werd in 1825 in Bayonne in een liberaal katholiek gezin geboren. Van beslissende invloed op zijn religieuze ontplooiing en later zijn priesterroeping waren twee dienstbodes. Reeds op zijn negen en twintigste werd hij hoogleraar kerkgeschiedenis te Parijs. In 1856 werd hij directeur voor de R.K. scholen in het Midden Oosten. Daar kwam hij op voor de kerken van de oosterse ritus, die hij verdedigde tegen latinisering. In 1861 werd hij verbonden als rechter aan de Rota te Rome. Intussen was hij gepromoveerd in de theologie, filosofie en de rechten. In 1863 werd hij bisschop van Nancy. Vier jaar later werd hij aartsbisschop van Algiers. Een bisdom dat toen vergeleken met Nancy niets voorstelde. Maar daar zag hij zijn ware roeping (ma vocation véritable) zoals hij zou schrijven.

Hij droomde er van in Noord-Afrika de oude kerk van Cyprianus en Augustinus weer uit de ruïnes van het verleden op te wekken. Maar hij had in de koloniale situatie te maken met een dubbele tegenstand. Enerzijds die van een zeer gesecculariseerde, antireligieuze en anticlericale franse koloniale macht die niets van mis-

sie moest hebben en anderzijds met een moslim wereld die zijn activiteiten met wantrouwen aanzag. Hij probeerde door scholen, weeshuizen en medisch werk iets voor de bevolking te doen. Zowel in Frankrijk als in Algerije raakte Lavigerie in politieke kwesties verwickeld waar hij een besliste en bekwame rol in speelde. Aan het eind van zijn leven was hij de grote strijder tegen slavenhandel. Hij reisde voor steun van zijn campagne tegen de uitbuiting van zwarte mensen heel Europa af en zocht ook medewerking van moslims. Wie zijn levensverhaal volgt krijgt te maken met de grote vraagstukken van de 19e eeuw.

Hij peperde zijn medewerkers een grote terughoudendheid in als het ging om bekeren en dopen van moslims. Hij stelde voorts grote eisen aan hun opleiding. Hij wijdde geen priesters als ze niet goed arabisch hadden geleerd. Lavigerie werd in 1882 benoemd tot kardinaal. Hij was bevriend met Paus Leo XIII en had grote invloed op hem. Trouwens ook op andere pausen. Hij maakte het eerste Vatikaanse Concilie mee. Hij zou volgens zijn biografen een heel goede paus geweest zijn. Maar daarvoor maakte hij als Fransman geen kans aangezien in zijn tijd nog 41 van de 61 kardinalen Italiaan waren. Trouwens, zo vraag ik me af, had hij al die grote werken voor Afrika kunnen verrichten als hij paus zou zijn geworden? In het boek van Glenn D.Kittler, *The White Fathers* (1957) las ik dat de Witte Paters in dat jaar nog ruim 2200 leden telden en de Witte Zusters 1200 en dat ze in Afrika 39 bisdommen hadden.

Lavigerie was een van grootste en invloedrijkste persoonlijkheden in de R.K.Kerk van de negentiende eeuw. Ik vond het een eer dat ik tijdens het Lavigerie Symposium te Keulen op 1 okt

1992 iets mocht zeggen. Wie meer over Lavigerie wil weten verwijs ik naar het speciale Lavigerie nummer van het zusterblad van Begrip CIBEDO (= Beiträge zum Gespräch zwischen Christen und Muslimen) 6e Jg. No.4 1992. Besteladres:

Guiollettstrasse 35 6000 Frankfurt 17 BRD of de nieuwe prachtige biographie van Francois Renault, *Le Cardinal Lavigerie 1825-1892 L'Eglise, l'Afrique et la France*, Paris, Fayard,

694 pp. In Nederland kan men voor verdere informatie terecht bij Frans Koets, WP, St Charles, Op de Bos 2, 6093 NC Heythuysen. - JS

Tijdschriften over islam

"*Wereld en Zending*" (oecumenisch tijdschrift voor missiologie en missionaire praktijk) besteedt een themanummer aan het onderwerp "Christenen, moslims en Europa". Door de instroom van buitenlanders krijgt vooral de relatie moslims-christenen in Europa nieuwe betekenis. In hoeverre vormt de moslimpresentatie een uitdaging voor de missiologie en missionaire praktijk van kerken en christenen vandaag? *Wereld en Zending*, 21ste jaargang 1992, nummer 4, (Prins Hendriklaan 37, 1075 BA Amsterdam/België: Brialmontstraat 11/01 1030 Brussel).

In het decembernummer van "*Geest en Leven*" (tijdschrift voor informatie, bezinning en gesprek) schrijven moslims, onder de titel "De islam aan het woord", over uiteenlopende onderwerpen. *Geest en Leven* 69ste jaargang 1992, nummer 6, (Postbus 90109, 5000 LA Tilburg/België: Te Boelaerlei 11, 2200 Borgerhout, Antwerpen).- BvO

Kerkendag 1992: druk in de moskee!

De sectie interreligieuze ontmoeting van de Raad van Kerken organiseerde op de landelijke Kerkendag in Amersfoort van 19 september j.l. onder meer een pro-

gramma onder het motto "Samenleven anders geloven" (christenen-moslims) in de plaatselijke Mevlana-moskee. In de moskee werden de ongeveer 350 aanwezigen welkom geheten door imam Isler. Gé Speelman en dhr. H.Trabelsi (lid van de dialooggroep Utrecht) gingen in op de dialoog tussen moslims en christenen in Nederland. Op verschillende plaatsen bestaan er dergelijke dialooggroepen. Deze groepen roepen bij de eigen achterban vragen op. Staat het met elkaar in gesprek gaan vanuit een open houding niet het getuigen van het eigen geloof in de weg?

Het is nodig dat van te voren de bedoelingen van de deelnemers aan de dialoog duidelijk zijn. Als men elkaar in openheid wil leren kennen moet men bereid zijn te luisteren naar elkaars getuigenis. In zo'n gesprek kunnen moslims en christenen elkaar verrijken vanuit hun eigen identiteit en getuigenis. Tot slot was er een forumdiscussie met de twee inleiders, H.Takken van de Stichting Evangelie en Moslims en A.el-Manouzi van het Samenwerkingsverband Marokkanen en Tunesiërs. Er kwamen veel enthousiaste reacties vanuit het publiek. Velen vonden het een zinvolle bijeenkomst... al was het maar om eens een keer een moskee van binnen gezien te hebben. - BvO

Migrantenweek:

Vlissingen Mozaïekstad

De nationale migrantenweek die van 14 tot 21 november j.l. plaatsvond werd op verschillende plaatsen in Nederland door werkgroepen opgepakt om mensen te laten zien hoe veelkleurig hun eigen omgeving is geworden. In Vlissingen werd door de werkgroep "Vlissingen Mozaïekstad", bestaande uit mensen van verschillende organisaties, een hele reeks van activiteiten georganiseerd. Zo was er een intercultureel zaalvoetbaltoernooi met deelname van onder meer Suri-

naamse, Marokkaanse, Turkse en Nederlandse teams. Christenen gingen op bezoek bij hun islamitische stadsgenoten in de moskee. Er waren themabijeenkomsten waar verteld werd over de beleving van de islam in de Nederlandse samenleving. Daarnaast vierde men vooral feest onder leiding van dans- en muziekgroepen onder het genot van een Turks, Marokkaans of Surinaams hapje en natje. - BvO

Marokkaans-islamitische organisatie in opspraak

Door een uitzending van KRO's Brandpunt op 25 oktober j.l. is er onrust ontstaan rondom de Unie van Marokkaanse Moslim Organisaties in Nederland, de UMMON. De UMMON is een landelijke organisatie, die sinds het begin van de jaren tachtig naar buiten treedt als vertegenwoordiger van de Marokkaanse moskeeën in Nederland.

In de KRO-uitzending verklaarde de directeur van het Nederlands Centrum Buitenlanders, dhr. Mohammed Rabbae, dat de UMMON een mantelorganisatie van de Marokkaanse overheid was. Tegenstanders van de UMMON zouden door de Marokkaanse consul in Amsterdam worden geïntimideerd. Moskeebestuurders zouden onder druk worden gezet om hun lidmaatschap van de UMMON niet op te zeggen. Daarbij zouden "gestapo-achtige" methoden worden gehanteerd. De UMMON zelf wees alle beschuldigingen als "indianenverhalen" van de hand en riep de Nederlandse overheid op tot een uitvoerig onderzoek.

Nu zijn deze beschuldigingen niet nieuw. De UMMON werkt samen met de Marokkaanse autoriteiten, naar eigen zeggen in het belang van zijn achterban. Critici van het Marokkaanse bewind hebben de unie daarom al vaker ondemocratische praktijken voor de voeten geworpen. In zekere zin is er daarom

sprake van een herhaling van zetten. Nieuw in de huidige affaire is evenwel, dat de Turks-islamitische Culturele Federatie (TICF) in de recente aantijgingen een aanleiding heeft gezien om de samenwerking met de UMMON op te zeggen. Deze TICF is een overkoepelend orgaan van meer dan honderd Turkse moskeeën. De twee organisaties werkten samen in het kader van de islamitische omroep. De opzegging van de samenwerking betekent daarom de zoveelste bestuurscrisis bij deze omroeporganisatie.

De gevolgen voor de Islamitische Raad Nederland zijn nog niet duidelijk. Ook in die raad worden de Marokkaanse moslims vertegenwoordigd door de UMMON. Een en ander hangt af van de vraag of de Turkse participant in deze raad, de Islamitische Stichting Nederland, het beleid van de TICF volgt en dus ook de samenwerking met de UMMON opzegt. Dit zou het einde van de Islamitische Raad Nederland betekenen.

Al met al zijn de verhoudingen tussen de islamitische organisaties in Nederland er de afgelopen maanden niet duidelijker op geworden. - NL

Cursus "Oriëntatie op Nederland" voor imams

In Amsterdam ging in september de cursus "Oriëntatie op Nederland" van start. De cursus is bedoeld voor imams, m.n. degenen die werkzaam zijn in Marokkaanse moskeeën. De laatste jaren is regelmatig benadrukt, dat de Marokkaanse imams onvoldoende zijn uitgerust om te kunnen inspelen op de situatie waar de moslims in Nederland in verkeren. Een van de motieven achter de cursus is de kloof die wordt geconstateerd tussen deze religieuze voorgangers en de Marokkaanse jongeren.

De cursus is tot stand gekomen door samenwerking tussen de gemeente Am-

sterdam en de Stedelijke Marokkaanse Raad in de hoofdstad. In deze stedelijke raad werken meer dan 30 Marokkaanse organisaties, waaronder moskeeën, samen. - NL

Leider Ahmadiyya-beweging bezoekt Nederland.

Van 24 tot 26 september bracht Mirza Tahir Ahmad, de internationale leider van de Ahmadiyya-beweging in de islam, een bezoek aan Nederland. Op 24 september werden studenten en docenten van de universitaire instituten voor islamwetenschappen uitgenodigd voor een ontmoeting met hem op het landhuis van de Ahmadiyya in de Nunspeetse bossen. Het hoofdkwartier van de beweging is in Londen. Voorheen hadden de Ahmadi's hun centrum in Pakistan, maar daar werden zij in 1974 tot "niet-islamitische sekte" verklaard. In de jaren tachtig werd hun godsdienstvrijheid onder Zia ul Haq dermate ingeperkt, dat Mirza Tahir Ahmad besloot uit te wijken naar Europa. - NL

Discussie vrouwenbesnijdenis

Op 2 oktober vond in Leiden het symposium "Vrouwenbesnijdenis wereldwijd en in Nederland" plaats. In Nederland komt vrouwenbesnijdenis bijna uitsluitend voor bij Somalische vrouwen. Ten onrecht wordt het in de media soms voorgesteld als een islamitisch gebruik. Islamitische theologen behoren tot de duidelijkste tegenstanders van vrouwenbesnijdenis.

Op het symposium toonde minister d'Ancona zich niet enthousiast over het voorstel een milde vorm van vrouwenbesnijdenis toe te staan. Dit voorstel is gebaseerd op de gedachte, dat zwaar verminkende vormen van vrouwenbesnijdenis kunnen worden tegengegaan door het legaliseren van een lichte, symbolische vorm. Enkele Afrikaanse deelnemers op het symposium trokken fel van

leer tegen dit voorstel, omdat zij iedere vorm van vrouwenbesnijdenis als verminking beschouwden. - NL

Congres islamitische vrouwen: "Een eigenwijze emancipatie"

Op zaterdag 17 oktober kwamen in Utrecht zo'n 250 islamitische vrouwen van verschillende nationaliteiten bijeen in een congres over islam en emancipatie. Ook waren er niet-islamitische vrouwen aanwezig die met islamitische vrouwen samenwerken.

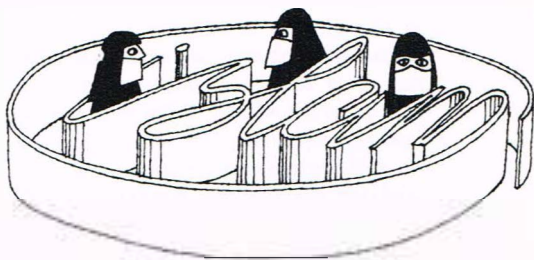
De eerste inleidster, Omaima Korz-Noor, gaf een lezing over "De islamitische vrouw in het gezin". Zij benadrukte dat elke moslim naast een collectieve ook een individuele verantwoordelijkheid heeft. Daarom dient binnen het gezin continu overleg plaats te vinden, om ieder genoeg ruimte te geven. Volgens de islam zijn man en vrouw uit één geschapen om elkaar rust te geven. Steun en bevestiging zouden we dan ook in het gezin moeten zoeken. Vervolgens vertelde Selviye Seker over "De islamitische vrouw binnen haar eigen gemeenschap". De komst van de islam veranderde vooral de positie van de vrouw in gunstige zin. De vrouw werd voor het eerst gelijkwaardig gesteld aan de man. Ieder kreeg zijn/haar eigen taken toebedeeld, en diende met evenveel respect behandeld te worden. Helaas worden nu vaak geloof en cultuur met elkaar verward, waarbij de cultuur belemmerend werkt op de islam. Als voorbeeld haalde Selviye de sociale controle binnen de islamitische gemeenschap aan: de oorzaak van vele belemmeringen voor vrouwen. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, zijn het niet de vrouwen die roddel en sociale controle veroorzaken, maar is de angst van de mannen om hun "mannelijke eer" binnen de gemeenschap te verliezen de hoofdoorzaak. Fatma Ozgumus hield vervolgens een inleiding over "De islamitische vrouw in

de Nederlandse samenleving". Hoe is de stand van zaken nu in Nederland? De media en niet moslims zijn druk bezig ons, moslimvrouwen, te "redden" van die "slechte" islam. De islam zou de belangrijkste belemmering zijn van de slechte positie van (etnische) vrouwen in Nederland. Zou de positie van deze vrouwen van de ene op de andere dag veranderen, als zij de islam vaarwel zouden zeggen? Nee, want de sociale, culturele en economische problemen van moslims kunnen nooit het gevolg zijn van de islam, zolang diezelfde islam geen politieke macht heeft in Nederland. Volgens haar was deze opstelling van niet-moslims eerder een poging hun eigen verantwoordelijkheden te ontvluchten. De structuur van de Nederlandse samenleving is gebaseerd op machtsverhoudingen naar: sexe, sociaal-economische klasse, etnische achtergrond, geloof. En vrouwen zijn op alle niveaus de onderdrukten. Ook de niet-islamitische vrouwen! Wij geven vaak zelf de schuld aan onze cultuur. Maar, zo beoogde Fatma, cultuur geeft niet alleen vorm aan de mens, de mens maakt zelf ook de cultuur! Dus zullen wij ons eigen kader, onze eigen cultuur moeten gaan bepalen. Na de pauze kwam minister d'Ancona van WVC aan het woord. Ze zei een grote bewondering en verbondenheid met ons te voelen. Ze preees een paar keer het feit, dat islamitische vrouwen het voor elkaar hadden gekregen met elkaar samen te werken, dwars door alle culturen/rassen heen: iets dat de mannen nog steeds niet gelukt is. Dat dé islamitische vrouw niet bestaat was uit verschillende onderzoeken, uitgevoerd door WVC, naar voren gekomen. dat er toch nog steeds zo'n eenzijdig beeld bestaat van de moslimvrouw, weet zij voor een groot deel aan de media. Over de rol van de islam was Hedy d'Ancona duidelijk: de islam leert ons dat er geen onderscheid is tussen sexe of ras.

Conclusie

De conclusie aan het einde van de dag was, dat onderlinge solidariteit een grote kracht zal zijn. Moslimvrouwen moeten in trouw aan de islam een eigen weg zoeken tot emancipatie. Daarvoor is stimulering van onderwijs en eigen ontwikkeling nodig. Men moet elkaar de ruimte geven en die ruimte voor elkaar willen scheppen. Er is nog een lange weg te gaan...

Zowel de tekst van de slotverklaring als een uitgebreid congresverslag zijn te bestellen bij het ISBI (tel.070-3997816)
- Carolien Marouf/Zr.Juul Meys

...in trouw aan de islam een eigen weg zoeken...

Bergen op Zoom. Ontmoetingen met Turkse vrouwen - de startfase.

(...) Na deze eerste bijeenkomst zagen we weer licht in de tunnel. We hadden nu immers zelf Turkse vrouwen leren kennen. Met twee van hen kregen we nauwer contact. Met ons vieren veronderstelden wij - mede naar aanleiding van reacties van Nederlandse vrouwen op de eerste ontmoeting - dat de contacten moeten worden opgebouwd door elkaar meer persoonlijk te leren kennen. Daarop nodigden wij een groepje van ongeveer 12 Turkse en Nederlandse vrouwen uit eens bij elkaar te komen.

Een Nederlandse vrouw uitte haar be-

denkingen over het geforceerde karakter van de situatie: "Ik ontmoet ook wel Turkse vrouwen bij het schoolplein en ik groet ze. Waarom krijg ik daar eigenlijk geen contact mee, is het niet raar dat wij elkaar speciaal gaan opzoeken?"

Enkele Turkse vrouwen herkennen blijkbaar de situatie en zeiden: "Wij durven niet." Andere aanwezige Nederlandse vrouwen beaamden dat overigens - ook zij kenden die drempel.

Samen hebben we drie maandelijks ontmoetingen afgesproken en de eerste verliep erg leuk en spontaan. Op de tweede bijeenkomst was een aantal vrouwen afwezig, maar dat was van tevoren bekend. We stonden uitvoerig stil bij "integratie" en de kansen die men krijgt en neemt in het onderwijs. Via een ander kanaal ontving onze werkgroep de vraag van weer andere Turkse vrouwen die, ook al, graag wilden deelnemen aan gespreksgroepjes met Nederlandse vrouwen. Wij gingen ons bezinnen wat onze bijdrage daaraan zou kunnen zijn. Vol goede moed gingen wij onlangs op weg naar de derde en voorlopig laatste afgesproken ontmoeting.

Deze laatste bijeenkomst was op een regenachtige zondagmiddag, in de Turkse moskee. Tja, daar zaten we dan: te wachten.

Alle twaalf vrouwen - zowel de Turkse als de Nederlandse - hadden kort tevoren nog een schriftelijke uitnodiging thuis gekregen. Waar was iedereen? Alleen wij vieren waren aanwezig en van de overigen was er niemand, behalve een Nederlandse vrouw.

Ons kerngroepje echter, waarin beide "partijen" zijn vertegenwoordigd was niet ontmoedigd. Ontmoetingen en vrijblijvendheid gaan nu eenmaal samen. Na enige algemene beschouwingen hierover hebben we de moskee weer verlaten. We besloten: "Het is vandaag vast toeval: we gaan gewoon door!"

- Sytske Wiersma, lid subgroepje "Ont-

moetingen met Turkse vrouwen" van de Werkgroep Conciliair Proces in Bergen op Zoom.

Werkdag "Op weg naar.....samen!

In Etten-Leur werd op 24 oktober j.l. een werkbijeenkomst georganiseerd voor hen die actief zijn op het terrein van Charitas, Kerk en Samenleving, Diaconie en zich betrokken voelen bij migranten. Tijdens deze bijeenkomst, die geopend werd door Mgr. Ernst, werd ruim aandacht besteed aan de aanwezigheid van moslims in ons land en aan de mogelijkheden ontmoetingen tussen moslims en christenen in de eigen omgeving tot stand te brengen. De bijeenkomst werd druk bezocht en zal zeker volgend jaar een vervolg krijgen, aldus een enthousiaste organisatie. Een en ander leidde tot concrete initiatieven van ontmoetingen tussen moslims en christenen op plaatselijk vlak. - BvO

Internationale ontmoeting "Mensen en Godsdiensten"

Op zondag 13 september j.l. kwamen nagenoeg 350 vertegenwoordigers van de belangrijkste religieuze tradities in de wereld en een 2000 aanwezigen in Leuven bijeen voor de 6e internationale ontmoeting "Mensen en godsdiensten". Met deze bijeenkomst werd een gevolg gegeven aan de interreligieuze vredesoproep van paus Johannes-Paulus II in 1986 in Assisi.

's Maandags viel de ontmoeting "uiteen" in 17 Ronde Tafels. Tijdens de Ronde Tafel over "De islam en de uitdagingen van de hedendaagse wereld" noemde Mohammed Said Ramadan al-Buti, decaan van de faculteit voor godsdiensten aan de Universiteit van Damascus, "samenwerking en eenheid de meest heilige zaken voor de mensheid en dialoog de enige weg naar die samenwerking". Hij ging vooral in op de doelstellingen voor een dergelijke dialoog. Die moet niet

gericht zijn op het opheffen van alle tegenstellingen tussen de godsdiensten, maar op het vrijwaren van de belangrijkste menselijke principes waarover we eigenlijk niet meer van mening mogen verschillen. Die menselijke basisprincipes hebben volgens al-Buti dan weer te maken met politieke, sociale en economische rechtvaardigheid en met de gemeenschappelijke strijd tegen "armoede, onwetendheid en achterlijkheid". - BvO

NMR onderzoekt anti-islamisme
De Nederlandse Moslim Raad (NMR) roept op om teksten met een anti-islamitische strekking in boeken, kranten, tijdschriften, folders en dergelijke op te sporen en kopieën daarvan toe te sturen (tel. 010-4569117).

*Hein Schaeffer (red.):
Handboek godsdienst in Nederland.
uitg. de Horstink,
613 pags., prijs fl 99,-.*

De rol van godsdienst in de Nederlandse samenleving is de laatste dertig jaar ingrijpend veranderd. Kon men toen nog spreken van een voor het merendeel christelijk land, wat in vergelijking met andere landen hoog scoorde als het ging om kerkbezoek en kennis van kerkelijke tradities, tegenwoordig is de samenleving enerzijds sterk gesecculariseerd en anderzijds meer en meer religieus pluri-form geworden.

Kerkmensen werden zich ervan bewust, dat ze niet de enige gelovigen in Nederland zijn.

In kerkelijke kring stelde men zich meer en meer open voor de Joodse benadering van de Schriften. Daarnaast vestigden zich hindoes, moslims en boeddhisten in ons land. Velen die de kerken verlieten, vonden nieuwe bronnen van zingeving in Oosterse religies (zoals o.m. het boeddhisme) en New Age.

De redacteurs van het nieuwverschenen handboek "Godsdienst in Nederland" hebben zich van deze ontwikkelingen terdege rekenschap gegeven.

Ze willen aan ieder, die zich voor het fenomeen "godsdienst" interesseert, een overzicht geven van de stand van zaken en de gepasseerde en te verwachten ontwikkelingen in godsdienstig Nederland. Daarbij kiezen ze hun invalshoek vanuit de kerkelijke oecumene. Bij de selectie van onderwerpen en de wijze van behandeling wordt deze oecumene voorondersteld.

Je hoeft echter geen oecumenische christen zijn om het handboek te kunnen hanteren. De verschillende inleiders hebben geprobeerd zó te schrijven, dat

ook relatieve buitenstaanders met de stof uit de voeten kunnen. Dat is over het algemeen wel gelukt, al moet erbij worden aangetekend, dat de scholing van de lezer op een tamelijk hoog peil moet staan om sommige artikelen te kunnen volgen. Mits dat zo is, kan dit boek een handig naslagwerk zijn voor mensen, die iets willen weten over onderwerpen als: secularisatie, kerkorde, (kerken) milieu-problematiek, (kerk en) seksualiteit en relatievormen, (kerk en) onderwijs, spiritualiteit, en vele andere zaken.

De lezers van Begrip zullen zich misschien het meest interesseren voor het eerste gedeelte van het boek. Daarin wordt kort uitgelegd, wat de achtergrond is van de verschillende vormen van religiositeit die men in de hedendaagse Nederlandse samenleving aantreft.

Gérard van Tillo beschrijft kort de verschillende christelijke kerken en genootschappen en hun geschiedenis.

Afgezien van een paar storende slordigheidjes in zijn artikel, waar in eerdere recensies al op gewezen werd (zo was de kerk die in 1651 staatskerk werd, niet de "Nederlandse Hervormde Kerk", p.36) is dat een compact en toch redelijk volledig stuk werk.

Ik heb me afgevraagd, of hij op zó'n manier schrijft, dat ook een moslim uit zijn artikel enige basiskennis kan opdoen. Helaas lijkt me dat ook voor een ontwikkeld iemand die een geboren en getogen moslim is, nauwelijks doenlijk. In het stuk wemelt het van de termen die niet nader worden uitgelegd. Op één bladzij trof ik aan: "hiërarchie (sc. het bisschoppelijke systeem met kerkprovincies), de theologie van de Contrareformatie, episcopaat, volks catechese, de Romeise Curie, diocesen, conciliair decreet." (p.37) Een aparte bijlage bij dit

hoofdstuk gaat over allochtone christenen.

In een inzichtelijk artikel beschrijft Abdul Wahid van Bommel de islam in Nederland. De historie, de ontwikkeling van moskeeoorganisaties en de problemen waarmee moslims worstelen komen allemaal kort ter sprake, waarbij keuzes en stellingnames niet geschuwd worden. Over de volgelingen van Kaplan schrijft de auteur: "Als men onder "fundamentalistisch" verstaat, het onge nuances en op millitante wijze omspringen met islamitische principes, dan zou men deze groepering fundamentalistisch kunnen noemen." (p.82)

De nieuwe Islamitische Raad Nederland acht van Bommel niet representatief voor de moslims in Nederland. De organisaties die in die Raad vertegenwoordigd zijn, hebben sterke banden met de overheden of bepaalde geestelijken in de herkomstlanden. Het alternatieve platform van moslim organisaties, wat door de auteur wordt aangekondigd, is inmiddels ook opgericht: zo snel is een handboek verouderd!

In hoofdstuk 8 besteedt Gerben Bouritius uitvoerig aandacht aan de interreligieuze dialoog en in hoofdstuk 22 beschrijft Jan Slomp het kerkelijke beleid ten opzichte van minderheden.

Voor wie een momentopname wil hebben van de stand van zaken in religieus Nederland lijkt me dit een nuttig boek, al moet inen wel over een ruime beurs beschikken om het te kunnen betalen.

Gé Spielman

*Heinz Halm,
Shiism. - Islamic Surveys no. 18,
Edinburgh University 1992,
218. Gebonden UK Pound 25,-.*

De serie Islamic Surveys staat bekend om zijn goed leesbare, maar tevens zeer solide en degelijke publicaties met betrek-

king tot bepaalde gebieden van de islamwereld. Bekend zijn onder de inleiding tot de islamitische wetsleer van Coulson, de inleiding tot de koranwetenschappen van W. M. Watt (ook in het Nederlands vertaald) en een geschiedenis van de islam in Spanje door de zelfde W.M. Watt. In het 18e deel uit deze serie wordt de Engelse vertaling aangeboden van een boek van Heinz Halm, dat oorspronkelijk in het Duits verscheen.

De Sji'ieten vormen 10% van de ongeveer 1 miljard moslims die er möpmenteel zijn. Onderling is de verscheidenheid echter ook zeer groot. Die verscheidenheid wordt in dit werk vooral teruggevoerd op aanpassingen van de islam aan lokale gewoontes, die dan uiteindelijk zo met deze variant van de islamitische traditie vergroeid zijn, dat er een nieuwe 'sekte' of 'variatie' van de islam uit ontstaan is. Positief gezien komt de islam in dit boek dus naar voren als een zeer soepele en open beweging, die talloze lokale gebruiken weet op te nemen en te integreren. Dat levert dan wel een beeld op van een zo grote verscheidenheid, gepaard gaande met zeer veel konflikten, dat er toch ook wel kwalijke kanten aan deze grote variatie blijken te zitten. Het boek is zeer encyclopedisch van opzet en biedt zeer uitvoerige verwijzingen naar verdere literatuur, zodat de liefhebber zeker genoeg krijgt voorgeschoteld

Karel Steenbrink

*Luce Lopez-Baralt,
Islam in Spanish Literature:
from the Middle Ages to the Present, (vert.
vanuit het Spaans door Andrew Hurley),
Leiden, Brill, 1992,
323p. f 145,-*

Na de ondergang van het laatste islamitische rijk van Granada in 1492 en de uitbouw van de inquisitie in het Spanje

van de 16e en 17e eeuw, is geprobeerd om de islamitische elementen van de Spaanse cultuur zoveel mogelijk uit te roeien of te ontkennen. Pas in de 20e eeuw is er bij de Spaanse cultuurhistorici meer aandacht en waardering gekomen voor die periode tussen 710 en 1492. De motieven daarvoor zijn wisselend: sommige gaan de humanistische kant uit en proberen vooral de inquisitie als een zeer donkere periode te beschrijven. Er wordt geprobeerd om Spanje als de ideale ontmoetingsplaats van oost en west te zien, met een teruggrijpen op die synthese tussen islamitische en joodse oosterlingen en westerse christenen, die vele eeuwen stand heeft kunnen houden. Daartegenover wordt dan ook wel beklemtoond, dat de moslims van Spanje toch lang niet alleen immigranten waren, maar dat zeer veel Spanjaarden in die eeuwen toch ook tot de dominerende religie zijn overgegaan en vanuit hun eigen cultuur een bijdrage aan de hele islamitische wereld hebben gegeven.

Al deze verschillende grootschalige cultuur-beschouwingen komen aan bod in het eerste hoofdstuk van het boeiende boek van Luce Lopez-Baralt. In de volgende hoofdstukken keert zij toch kleinschaliger studies terug: zij geeft dan zeven case-studies van islamitische invloeden uit de periode van na 1492. Een van die studies bespreekt de moderne noveltschrijver Juan Goytisolo (geb. 1931) en de 'moorse' (= Spaans-islamitische) thema's in zijn literair werk. De andere zes studies hebben alle betrekking tot de 16e en 17e eeuw, onder meer door een diepgaande analyse van de thematriek van de 'eenzame vogel' in de mystieke geschriften van Johannes van het Kruis en de Zeven kastelen der Ziel, beschreven door Teresa van Avila. De inquisitie deed haar werk grondig: de islamitische elementen zijn vaak niet ondubbelzinnig en rechtstreeks te achterhalen, maar zitten er min of meer verborgen in. Door een brede

kennis van de islamitische cultuurgeschiedenis en van de Spaanse literatuur weet dit boek zowel te boeien als te overtuigen.

Karel Steenbrink

*Jan van Eycken,
Koffie met melk.*

Over Belgen die met vreemdelingen trouwen.

*EPO Berchem 1992,
109 blz, 450 Bfrs*

Jan Van Eycken is parochiepriester in het Brusselse St-Jans-Molenbeek en St-Anna Koekelberg, volkswijken waar veel buitenlanders wonen, voornamelijk van Noordafrikaanse afkomst. Door zijn huisbezoeken leerde Van Eycken veel parochianen kennen die met een moslim getrouwd zijn. Hun situatie intrigeerde hem en toen bleek dat de meesten er graag over vertelden, begon hij hun verhalen op te schrijven. De getuigenissen laten spanningen door cultuurverschillen zien, misverstanden en vooroordelen. De algemene indruk is echter positief. De partners proberen misverstanden uit te praten en zijn bereid om water bij de wijn te doen. Ze staan open voor elkaars godsdienst, cultuur en leefwereld. Het is vooral de omgeving die zo'n gemengd huwelijk moeilijk maakt. De aangetrouwde families laten zich vaak door angst en vooroordelen leiden. De geïnterviewde huwelijkskandidaten bereiden zich doorgaans goed voor op hun voorgenomen huwelijk. Ze proberen zo goed mogelijk te weten te komen waaraan ze beginnen. Van Eycken toont met zijn boeiende interviews aan dat een gemengd huwelijk ook positief kan uitvallen. We kunnen er zelfs veel van leren. Dat is dan weer eens een ander geluid temidden van al die negatieve berichten over gemengde huwelijken.

Berry van Oers

*René Hampsink en Judith Roosblad,
Nederland en de islam.*

*Reeks Recht & Samenleving nr. 5
KUN/faculteit der rechtsgeleerdheid,
1992, 126 blz. f 30,-*

Onder auspiciën van het Instituut voor Rechtssociologie van de Nijmeegse universiteit wordt onder de titel "Nederland en de islam" een onderzoek uitgevoerd naar de reactie op de aanwezigheid van moslims in Nederland en de institutionalisering van de islam. Hampsink deed onderzoek naar de financiële steunverlening aan islamitische gebedsruimten. Hij inventariseerde de wet- en regelgeving van de afgelopen jaren. Daarnaast onderzocht hij drie praktijkgevallen. Islamitische minderheden willen op de eerste plaats gebedsruimten. Ze nemen een centrale plaats in binnen de islamitische gemeenschap. Subsidiering kan de samenwerking tussen moslingroeperingen in het verkrijgen van gebedsruimten afremmen, concludeert Hampsink. Als men gemakkelijk aan geld komt wil elke groepering haar eigen gebedsruimten. Overheidsgeld maakt het mogelijk dat men onafhankelijk blijft van allerlei veeleisende buitenlandse geldschietters. De overheid subsidieert vooral sociaal-culturele activiteiten. Daarvoor zijn ruimten nodig. Die liggen bij de gebedsruimten. Zo ontkomt men uiteindelijk niet aan de vraag og islamitische gebedsruimten mogen worden gesubsidieerd.

Judith Roosblad verrichtte onderzoek naar de besluitvorming rond de vestiging van een dependance van een islamitische basisschool in Amsterdam. Zij inventariseerde de opstelling van de verschillende betrokkenen. In het algemeen blijkt men voorstander van de multi-etnische strategie waarin plaats is voor de eigen cultuurontwikkeling van migranten. De beeldvorming en de vooronderstellingen die men ten opzichte van de islam en de islamitische cultuur heeft blijken de

standpunten in belangrijke mate te beïnvloeden. Het discours rond de vestiging van de Amsterdamse islamitische school wordt begrensd door het grondwetsartikel betreffende het recht van vrijheid van onderwijs. Een tweede begrenzing, concludeert Roosblad, vormt het gevaar beschuldigd te worden van discriminatie door zich rechtstreeks tegen islamitische scholen te verklaren.

Berry van Oers

*Mohammed M. Ayoub,
The Qur'an and its interpreters.
Vol.II: The House of Imran, Albany, State
University of New York Press, 1992,
433p.,
ISBN 0-7914-0994-5. ong. f 40,-.*

In 1984 verscheen het eerste deel van het engelstalige koran-commentaar van één van de grootste moslimgeleerden die de westerse wereld kent. Ayoub is gedeeltelijk opgeleid aan westerse universiteiten, werkt daar, maar tevens is hij een leidende figuur onder de moslims van Noord-Amerika. Voor sunnieten en sj'ieten, maar ook voor westerse lezers weet hij de rijkdom van 14 eeuwen koran-studie boeiend samen te vatten in een nieuw commentaar, dat wel voornamelijk bestaat uit hoogtepunten van die islamitische exegetische traditie, maar tevens op iedere bladzijde de persoonlijke stijl van de auteur laat zien. Ayoub forceert geen eenheid, maar laat blij, trots zelfs, de verscheidenheid van de islamitische wetenschap zien. Hij kent zijn publiek en is gul met de juiste informatie om de achtergrond van zijn selectie van topexegeten toe te lichten. Dit tweede deel behandelt de derde soerat. Hiermee is het project voor ongeveer 15% voltooid. Islamitische deskundigheid en spiritualiteit op een zeldzame wijze samengebracht en in zeer helder Engels gepresenteerd.

Karel Steenbrink

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

* De Stichting Nederlandse Moslimvrouwen "Al Nisa" organiseert maandelijks in diverse plaatsen in Nederland ontmoetingsdagen. Elke vrouw, moslim of niet, is welkom. (tel. 036-5336966)

* Het DPC Haarlem organiseert een cursus van drie dinsdagmiddagen over de islam op 12/19/26 januari 1993. Cursusleiding: Berry van Oers. Inlichtingen: DPC Haarlem Piet Hoogeveen (tel. 023-322444)

* In Breda organiseert de plaatselijke werkgroep islam-christendom in maart 1993 een cursus rond de islam. Cursusleiding: Berry van Oers. Inlichtingen: "De Bres" Vincent Hermans/Eric Joris (tel. 076-21377)

* Het centrum **Kontakt der Kontinenten te Soesterberg** organiseert een cursus "islam" in april 1993. Cursusleiding: Wil Bus/Berry van Oers. Inlichtingen: KdK (tel.03463-51755)

* Het centrum "**El Kalima**" te Brussel organiseert themabijeenkomsten op 28 januari, 4 maart en 8 mei 1993 rond het thema islam-christendom. Inl. El Kalima, Zuidstraat 69, 1000 Brussel (tel.5118217)

LICHT OP MIJN WEG

*Geef, God, licht in mijn hart
en licht in mijn ziel,
licht op mijn tong,
licht in mijn ogen
en licht in mijn oren.*

*Geef licht aan mijn rechter-
en licht aan mijn linkerhand,
licht achter mij en licht voor mij uit,
licht boven mij en licht onder mij.*

*Geef licht in mijn spieren
en licht in mijn vlees,
licht in mijn bloed,
licht in mijn haar
en licht in mijn huid.*

*Geef mij licht,
versterk mijn licht,
maak mij tot licht,
maak mij tot licht!*

Profeet Mohammed

(uit: wereldwijd brevier 2, p. 158, uitg. Bijeen)

**DE REDACTIE WENST ALLE MEDEWERKERS EN LEZERS
VAN BEGRIP EEN GELUKKIG NIEUW JAAR TOE!**

BGRIP
Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
tel. 073-145159 (tstnr. 3)